

Miután a király aláírta a katonaköteles vasutasok bevonulásáról szóló parancsot, a sztrájkolók ellen mozgásba lendült a nagybirtokos-nagytlőkés Magyarország elnyomó gépezete. Szinte megrendítő olvasni a Népszava 1904. április 27-i riportját a sztrájkutányáról, ahol maga az országos főkapitány adta át a katonai behívókat a sztrájkolóknak. Vagy az országgyűlés naplóját az április 20-i ülésről, amelyen *Hock János, Vázsonyi Miklós, báró Kaas János, Polónyi Géza, Olay Lajos, Zboray Miklós, Kubik Béla* és más ellenzéki képviselők támadták *Tisza Istvánt*, a sztrájk letörésére hozott intézkedésekért.

Mindez eredeti dokumentumokban, fényképekben látható a *Közlekedési Múzeum* kiállításán amelyet a közlekedési dolgozók munkásmozgalmi állandó kiállítása keretében rendeztek a *Nagy sztrájk hetven éves évfordulójára*. A kiállítás az év végéig megtekinthető.

Dr. Sztár László

Egy vers születésének körülményei¹

Dabas nagyközségben ez évben alakult meg a *Gyóni Géza Baráti Kör*, melynek célja, hogy a falu szülöttének méltó irodalomtörténeti elismerést szerezzen. A „Csak egy éjszakára” című költemény születése hátterének felkutatása is ezt a célt szolgálja. A kilencven éve született *Gyóni (Achim) Géza* életútja tövises volt, költészetét még ma is vitatott.

1914. augusztus 1-én indult el Gyóni Géza Przemyslbe, ahol szinte krónikát írt a várbeli harcokról. Mint sokan mások, akkor még ő is üdvözli a háborút, de a háború eseményei, különösen az október 6-i események új irányt adtak költészetének. A szemtanúk és Gyóni Géza leírása alapján tekintjük át a Przemyslben töltött napokat s a „Csak egy éjszakára” c. költemény születésének körülményeit.

Október 6-án ködös, őszi este volt... A fagyos eső — melyet rettenetes szél kísért —, a katonák arcát csapkodta, miközben átgémberedett tagokkal dideregtek. A csillagtalan, sötét éjszakában ott lépésre sem láttak s csak az ölmos eső kopogása és a szélrohamok süvöltése hallatszott. A parancsnokok megkettőzték az erőd mellvédjén az őrköket. Sokáig semmi sem történt. Csak a szél süvöltött félelmetesen és az eső paskolta körülöttük a mellvédet...

Éjjel két óra tájban éles fénynyaláb lobbant a várostól jobbra eső magaslaton, s szinte ugyanabban a pillanatban ismét megszólaltak az ágyúk. Przemysl vára, mint eleven célpont állott az ellenséges ágyúk előtt. A várban levők elvakulva a fényeségtől s minden fedezék nélkül álltak a rettenetes tüzet. Ösztönös csüggedés dermesztette a sereget és a mellvédeken felállított gépfegyverek kattogni kezdtek, végig söpörve a fénypaszta alatt előrenyomuló orosz sereget. Azok azonban jöttek. Lassan, föltartóztathatatlanul, s közben az ellenséges ágyútűz is erősödött. A megelevenedett pokol borzalmait fokozta az elesett várvedők halálhörgése, a sebesültek jajveszékelése. Már csak egyetlen kapu volt nyitva, a középső nagy vasajtó, de már ott is gerendák és homokzsákok feküdtek. A parancsnokok rekedtre ordították magukat, amint biztatták a védőket, bátorították őket és káromkodtak. Közben az ellenség elérte az erődöt, áttörte a gyalogsági állásokat, szétvágta a drótsövényt. Keleten szürkülni kezdett az ég, s a támadók ezrei készültek rohamra a ködös hajnalon. Irtózatos kezeitusa kezdődött. A virradat meghíusította a támadást. Az öröm azonban nem tartott sokáig, ismét ágyútűz alá vették a várat. Agyűszó mellett hozták rendbe a várat, s gyűjtötték össze a sebesülteket és halottakat.

Az éjszaka eseményeit olvasva a megszalatkozott közkatona dühkitörése tűnik fel a sorokban:

Csak egy éjszakára küldjétek el őket:

A hitetleneket s üzérkedőket.

Csak egy éjszakára:

Mikor pokolnak égő torka tárul,

S vér csurog a földön, vér csurog a fáról

Mikor a rongy sátor nyoszörög a szelben

S haló honvéd sóhajt: fiam... feleségem...

¹ Ennek és a következő írásnak a közlésével emlékezünk meg a 90 éve született Gyóni Gézáról. (Szerk.)

Ezekről az állapotokról ír Gyóni Géza a leveleiben is.

„Pionir Achimék nagytakarítást csinálnak a várkörletben, a rendetlenség után. Miután a költözködés hónapja elkövetkezett, téli szállásomat a lovardából, ahol eddig ötszázad magammal albérlésben laktam, áthelyeztem egy tábori sátorba. Olcsón kaptam, lakóelődöm ugyanis kénytelen volt felragasztani a sátorra egy cédulát: sebesülés miatt szabad kézből kiadó. Nagyon lakályos, komfortos; találtam benne a lengyelen kívül egy sátoroszlop köré fabrikált asztalt, padot és telefont. Mi kell még? A kilátás elsőrangú: itt kanyarodik előttem, negyven lépésnyire azoknak a sáncoknak egyike, amelyeket hírből már van szerencsétek ismerni. A földbe ásott lyuk fölé állított sátor előnyei közé tartozik, hogy nincs hőmérőre szükség, az ember minden percben megtudja mondani, idebent is, milyen idő van odakint. Amikor pedig szellőztetni akarok, nem kell kinyitnom az ablakot.

Kedves Barátom! Emlékezel még bizonyosan, hogy eddig tehozad írott leveleimben mindig óvatosan kerültem a tragikus hangot és lehetőleg levettem a koturnust, amely pedig itt a gránátok termőföldjén önkénytelenül ragad az ember lábára. Egy levelemből és egy versemből sem láttál kivillanni egy szikrányi kishitűséget sem, sőt én voltam az, aki a ti bizalmatokat is élesztgette, ha esetleg nem lobogott olyan magosan, mint kellett volna. De hiszen, ha már gondosan bepólyálva is, ti is csak láttátok a borzalmakat, amelyek édes gyermekei a legigazságosabb háborúnak is.

Az ember itt könnyen babonássá válik és néha úgy érzem, hogy az a régtelen bizalom a visszatérésben, amely itt írott verseimből kiárad, esetleg elbizakodottságnak tűnik föl a mindennek intézője előtt. S mikor megtapogatom magamat és érzem, hogy a harcok negyedik hónapjának kezdetén még egy golyó sem lyuggatta át testemet, eszembe jut Schiller költeménye a Polykratos gyűrűjéről és úgy érzem el kell készülnöm a túlzott szerencse adójára, amíg még talán ideje vagyok.

Ha író lehetnék! Ezt a sóhajtást most már másodszer hallod tőlem innen, de talán még most sem érted. Hiszen mi szükség is volna még egy íróra, amikor ti a reggeli kávétok mellé most is fényes tollal megírt tudósításokat kaptok olyanoktól, akik be-bekukkantanak a harcok és ostromok helyeire, mint Istók Debrecenbe és aztán — egymás lapjait verik szebbnél szebb leírásokkal. Most itt sátoromban olvasok foszladozva ideért lapokat... Valamelyik lapban egy gavallér úr azon hölgynek ismeretségét óhajtja, akit a villamoson látott és a napra figyelmeztet. És azon hölgynek a férje volt talán ugyanaz, aki véres ponyvában azon az éjszaka ott feküdt előttem a lengyel dombon... Barátom, én nem írhatok többet. Az én írásomon ne mosolygjon a kávéházi népfőlkelő tartalék...

Nem, kedves barátom, én tőlem már ne várjatok se verset, semmit. Ha

mégse tudnám megállni, hogy valamit írjak ameddig élek, akkor majd elmondom ennek a fehér kutyának, aki itt fekszik a lábamnál s aki valamelyik felrobbantott tüzhelytől tévedt ide sátoromba és kitart mellettem, mert megosztom vele menázsimat."

Es mégis ír. Ír, mert írnia kell, amikor látja a borzalmakat. A vers, a *Csak egy éjszakára*, elindult hódító útjára. A körülzárt várból repülőgép viszi ki a nagyvilágba. Több nyelvre lefordítják és Gyóni legismertebb, legnépszerűbb háborús verseként emlegetik. Halála után tizenhét esztendővel, 1934-ben, a brit irodalmi társaság pályázatot hirdetett olyan háborúellenes költeményekre, melynek szerzője maga is részt vett a világháborúban. A *Csak egy éjszakára* című költemény első helyezést ért el.

Számos irodalomtörténész foglalkozott a művel. Idézzünk röviden, egyikből-másikból:

Szerb Antal: „Ez a vers a haldokló gladiátorok átka a nézők ellen”. *Boros István:* „Ez a vers a háború elleni támadás legmegrázóbb írása, legegységesebb érzésének legkifejezőbb tükre... Igen erős bizonyíték a költő pacifista érzése mellett”. *Mikola Géza:* „Hihetett-e igazán a háborúban, aki ilyen tragikusan látta annak másik felét? Igen, igazuk van azoknak, akik Gyóni pacifista volta mellett törnek lándzsát”. *Závodszy Ferenc:* „A világháború — hiszen ötödfél évig volt eleven téma — nagyon sok költőt, költeményt termelt, de ilyen lélekbemarkoló módon nem csak nálunk, de más nép irodalmában sem tudta kifejezni a rettenetes vérontást”. *Nagy Lajos:* „Orkánok zúgását, nagy, mérhetetlen óceánok morajló erejét juttatják eszünkbe ezek a versek. Ennél elevenebb, plasztikusabb képet a szomorú világtusáról... még az sem alkothat magának, aki szereplője volt a háború e borzalmas felvonásának”. *Sir Bernard Pares* a világirodalom egyik kimagasló gyöngyének ítélte, amely eokat tehet még a békemozgalom diadalra jutása érdekében.

A vers elindult a siker útján, Gyóni Géza azonban erről már mit sem tudott, mert ekkor már mint hadifogoly, a több ezer kilométeres kálvária útját járta, hogy végül eljusson a végállomáshoz, Krasznófarszkba, ahol 33. születésnapján, 1917. június 25-én örökre lezárta a szemét.

Fábián Miklós

„Hegyeken át...” — Gyóni Géza üzenete

Szobám falának szerénységében is egyik legszebb disze, egy képkeretbe foglalt, kézzel írott vers. Anyai nagybátyám, néhai *Bertók Barna* postaigazgató őrizte azt szegedi otthonában évezedeken át, 1968-ban bekövetkezett haláláig. Az első világháború nehéz éveiben barátja és fogolytársa volt a vers írója, a tragikus sorsú katonaköltő *Gyóni Géza*, aki Przemysl erődjében együtt katonáskodott édesapámmal is.

A vers ismert, a „Levelek a Kálváriáról” sorozat X. levele. Érdekessége és értéke a képnek, hogy a költő saját kezűleg írta és aláírásával hitelesítette. A hadifogolytábor jeleneteit megörökítő rajzok övezik a szöveget s a kép jobb alsó sarkán, az orosz parancsnokság ma már elhalványult pecsétje igazolja az eredeti jelleget: 1917. Krasnojarsk, V. 9.”

Gyermekkoromban mindig megilletődve olvastam a verset és feszült érdeklődéssel hallgattam szeretett nagybátyám elbeszélését első világháborús és hadifogolyélményeiről. Köztük Gyóni Gézáról is.

Kettőjük sorsa elgondolkoztató!

Gyónit felemésztette az önmarcangolás. A sors kegyetlen játéka, hogy 1917. júniusában, éppen születésnapján halt meg. Most lenne 90 éves.

Nagybátyám, áldott humorával és fogsága idején is folytatott aktív sportolásával, átszolgált önmagát a nehéz és tétlen időszakon. Ő hadifogoly-naplójában örökítette meg (a kötelességtudó hivatalnok precizitásával) évszázadunk történelmi fordulópontjának néhány érdekes adatát.

A költő nem tudott megbirkózni az étellel. Barátját éltette a remény.

Hatodik éve őrzöm a két bajtárs életútját jelképező bekeretezett verset. Ma már gyermekkorom romantikájának visszaverődő fényében ápolom a költő és barátja emlékét s így adom át a képbe öntött vers történetét az olvasónak.

Dr. Kovássy Zoltán

*Hegyeken nincsen a hűs szelíd
Nem hűs halott, csak süttő talab.*

*A szívverésed elakadt
Nem hűs halott, csak süttő talab.*

*Nem gyászra, nem temetés,
Csak új várás, új szepes.*

*Nem új, hatalmas fájdalom,
Csak új várás, új unalom.*

*Nem ráz meg őrzésed s a
Tűz, hadifogoly, omni máz*

*Nem hűs halott, csak süttő talab.
Órulás, vagy fáj a gondolat?*

Gyóni Géza

